

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.137.22/13.017:368

Войнова Є.І., к.е.н.,
доцент кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ В 2015 РОЦІ

Войнова Є.І. Конкурентоспроможність України на світовому ринку страхування в 2015 році.

У статті проведено аналіз конкурентоспроможності України на світовому страховому ринку за такими 17 складовими елементами конкурентоспроможності, як: межі ринку страхових послуг, щільність страховиків на ринку, відкритість ринку страхових послуг, ємність страхового продукту і важливість послуг страхового ринку, монопольне становище страховиків на ринку, індекс конкурентоспроможності Герфіндаля-Хіршмана страхової галузі, бар'єри входу на страховий ринок та виходу з нього, межі капіталізації страховиків, ринкова концентрація, кількість страховиків на ринку за останній рік та тих, що вийшли й увійшли на ринок за останні п'ять років, ринкове зростання за рахунок збільшення страхових премій за останні три та десять років, доступність ринку, прибутковість, рейтингова позиція країни відповідно до світового рейтингу конкурентоспроможності, розвиток страхового ринку у сегментах страхування життя та іншого страхування, щільність страхування.

Ключові слова: конкурентоспроможність України, страховий ринок, щільність страхування, доступність ринку, концентрація, прибутковість.

Войнова Е.И. Конкурентоспособность Украины на мировом рынке страхования в 2015 году.

В статье проведен анализ конкурентоспособности Украины на мировом страховом рынке по таким 17 составляющим элементам конкурентоспособности, как: границы рынка страховых услуг, плотность страховщиков на рынке, открытость рынка страховых услуг, емкость страхового продукта и важность услуг страхового рынка, монопольное положение страховщиков на рынке, индекс конкурентоспособности Герфиндаля-Хиршмана страховой отрасли, барьеры входа на страховой рынок и выхода из него, границы капитализации страховщиков, рыночная концентрация, количество страховщиков на рынке за последний год и вышедших и вошедших на рынок за последние пять лет, рыночный рост за счет увеличения страховых премий за последние три года и десять лет, доступность рынка, прибыльность, рейтинговая позиция страны в соответствии с мировым рейтингом конкурентоспособности, развитие страхового рынка в сегментах страхования жизни и иного страхования, плотность страхования.

Ключевые слова: конкурентоспособность Украины, страховой рынок, плотность страхования, доступность рынка, концентрация, доходность.

Voynova E.I. Ukraine's competitiveness in the global insurance market in 2015. There Ukraine's competitiveness in the global insurance market by the 17 constituent elements of competitiveness is analyzed in the article. Among them are limits of the insurance market, density of insurers in the market, openness of the insurance market, capacity of the insurance product and the importance of insurance services, monopoly position of insurers in the market, Herfindahl-Hirschman index for insurance sector, entry and leaving barriers in the insurance market, limits of insurers capitalization, market concentration, the number of insurers in the market over the past year and companies entering to and exits from the market for the last 5 years, market growth by increasing insurance premiums for the last 3 years and 10 years, availability of market profitability, ranking countries according to the position in the world ranking of competitiveness, development of the insurance market in the segment of life insurance and non-life insurance, insurance density.

Keywords: competitiveness of Ukraine's insurance market, insurance density, the availability of market concentration, profitability.

Постановка проблеми. Україна вже довгий час є незалежною державою, впродовж якого здійснюється перебудова економіки в бік формування ринкових відносин. Одним із напрямів таких реформ є страхова галузь як дуже важливий сегмент економіки, який здатен акумулювати значні фінансові кошти та направляти в економічний розвиток. Страхова галузь є дзеркалом усієї економічної ситуації в країні. Отже, аналіз її сучасного стану покаже ефективність державних реформ усіх років незалежності.

З іншого боку, для того щоб аналіз був повним, проведемо його через призму оцінки конкурентоспроможності України на світовому страховому ринку. За основу критеріїв оцінки конкурентоспроможності візьмемо наші попередні дослідження [1], які побудовані виходячи з найсучасніших тенденцій світової практики та теорії досліджень конкурентоспроможності в страховому секторі і рівноцінні для будь-якої країни світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою визначення конкурентоспроможності страхової галузі займаються такі вітчизняні та іноземні науковці: В.Д. Базилевич, В.З. Бурчевський, К.Г. Воблій, О.О. Гаманкова, С. Гареллі, М.С. Дворак, А.М. Єрмошенко, О.С. Журавка, О. Залетов, О.В. Козьменко, Г.В. Кравчук, М.В. Мних, Л. Нечипорук, О.Є. Новіков, В.О. Пересада, О. Привалова, В.К. Райхер, О.Д. Сафонова, Р. Солоу, Н.М. Шашкевич, В.В. Шахов, А.С. Шірінян, Л.В. Шірінян та ін.

Проте аналіз страхового сегменту обмежується певними самими характерними показниками і не надає повної картини, на базі якої можна визначити міжнародну конкурентоспроможність страхової галузі України.

Постановка завдання. Метою статті є проведення найповнішого дослідження складових частин конкурентоспроможності страхової галузі України в 2015 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередні наші дослідження доводять, що найповніше конкурентоспроможність будь-якої країни страхової галузі на світовому ринку можна оцінити за 17 критеріями [1]. Водночас для можливості використання світової статистики зі страхування для всіх країн світу і побудови світового рейтингу конкурентоспроможності країн на світовому страховому ринку використовується обмежене коло з восьми критеріїв.

Відповідно до рейтингу конкурентоспроможності країн, на світовому ринку страхових послуг у 2015 р. [1] з-поміж 202 країн та державних угруповань і 153 рейтингових місць Україна посіла 50-е місце. За загальним індексом конкурентоспроможності в 2015 р. Україна посіла 79-е місце зі 141 (середня світова позиція), за кількістю страховиків у 2014 р. – 3-тє місце із 68 (входить у топ п'ять країн – світових лідерів), за щільністю страховиків у 2014 р. – 43-тє місце з 123 (відносно високий показник), за кількістю компаній, що увійшли і вийшли

з ринку страхування за останні п'ять років (з 2009 по 2014 р.) – 6-е місце із 39 (входить в кращу десятку країн), за ємністю ринку в 2013 р. – 37-е з 37 (аутсайдер), за розвитком страхування життя в 2013 р. порівняно з 2003 р. – 38-е з 90 (середня світова позиція), за розвитком іншого страхування в 2013 р. порівняно з 2003 р. – 96-е з 97 (аутсайдер), за ринковою концентрацією у страхуванні в 2013 р. – 84-е з 87 (аутсайдер), за щільністю страхування в 2014 р. – 79-е з 89 (дуже низька позиція).

Такі рейтингові позиції, на нашу думку, характеризують Україну досить конкурентоспроможною країною на світовому страховому ринку.

Тепер проведемо сутнісний аналіз кожного складового елементу конкурентоспроможності країни на світовому страховому ринку в розширеному вигляді.

Оцінимо межі ринку страхових послуг України.

Загальний обсяг експорту страхових послуг у 2015 р. [2] становив 46,1 млн. дол. США (імпорту – 74 млн. дол. США), що становило 0,47% усього експорту послуг (1,34% усього імпорту послуг). Такий незначний обсяг говорить про те, що українські страхові послуги користуються попитом у 67 країнах, хоча торговими партнерами по страхових послугах є 82 країни, а торговими партнерами по послугах – 163 країни.

Найбільшим попитом українські страхові послуги користуються у партнерів із Фінляндії, Росії, США, ОАЕ, Австрії, Великобританії, Німеччини, Швейцарії, Бельгії, Німеччини, які забезпечили в 2015 р. 68,22% експорту.

Покриття страховими послугами регіонів України та їх внесок у міжнародну конкурентоспроможність країни на міжнародному страховому ринку зображені в табл. 1.

Із таблиці видно, що страхове покриття в межах країни має дуже великі перекося. На місто Київ приходилось 57,3% усього випуску страхових послуг у 2014 р. Харківська, Донецька, Львівська, Одеська, Дніпропетровська області надавали більше 3% послуг кожна, а разом вони забезпечували 23,7% страхових послуг. Частка інших 19 областей становила 19%, у середньому по 1% на кожную область. Щодо впливу фінансової та страхової галузей на розвиток регіонів, то тільки для Києва їх частка у валовій доданій вартості регіонів у 2014 р. становила 12,8%, для семи областей (Донецької, Харківської, Луганської, Львівської, Дніпропетровської, Волинської, Одеської) – від 3,3% до 3,9%. Більше 2% припадало на основну кількість (12 областей), і тільки для Вінницької, Полтавської, Кіровоградської, Київської та Миколаївської областей цей показник був у діапазоні від 1,4% до 1,9%. Внесок страхової галузі в загальну конкурентоспроможність України на світовому ринку роблять тільки м. Київ, який у 2015 р. експортував страхових послуг на 33,9 млн. дол. США, що становило 1,3% експорту всіх послуг міста; Запорізька, Одеська, Черкаська та Дні-

пропетровська області (відповідно, 581,7, 276,9, 93,1, 49 тис. дол. США). Більше 0,01% експорту всіх послуг страхування забезпечується в Запорізькій (0,4%) та Черкаській областях (0,5%).

Розрахунок щільності страховиків на ринку як співвідношення кількості страхових компаній (342 страхові компанії в 2016 р.) на кількість населення (42 836 тис. осіб на 1 травня 2016 р. [4]), показує вісім компаній на 1 млн. жителів. Важко оцінити, таке значення є високим чи ні, проте виходячи зі світового рейтингу (43-тє місце в 2015 р.) це свідчить про порівняно високу кількісну інституційну розвиненість страхового ринку України.

Відкритість ринку страхових послуг в Україні як відношення імпорту страхових послуг у 2015 р. (74 млн. дол. США) до загального обсягу національного страхового ринку (валові страхові премії в 2015 р. [5] – 29 736 млн. грн. (1 239 млн. дол. США) становить 5,97%. Таке значення свідчить про ізольованість (до 10%) страхового ринку України від світового.

Ємність страхового продукту і важливість послуг страхового ринку в 2015 р. в Україні, які визначаються відношенням обсягу страхового ринку (29 736 млн. грн.) до ВВП (1 979 458 млн. грн. [4]) становить 1,5%. Такий показник є дуже низьким. Для порівняння: у Франції, світового лідера, ємність

Таблиця 1

Показники фінансової та страхової (ФС) галузі за регіонами України

Область	Випуск ФС діяльності, 2014 рік		Валова додана вартість ФС діяльності, 2014 рік		Частка ФС галузі у валовій доданій вартості в 2014 році, %	Обсяг експорту страхових послуг в 2015 році	
	млн. грн.	частка регіону, %	млн. грн.	частка регіону, %		тис. дол. США	частка експорту всіх послуг, %
Україна	116826	100,0	70601	100,0	5,1	46111,1	0,47
Вінницька	1179	1,0	713	1,0	1,9	0,0	0,0
Волинська	1128	1,0	721	1,0	3,3	0,0	0,0
Дніпропетровська	8441	7,2	5084	7,2	3,5	49,0	0,0
Донецька	6257	5,4	3879	5,5	3,9	0,0	0,0
Житомирська	1094	0,9	639	0,9	2,4	0,0	0,0
Закарпатська	909	0,8	517	0,7	2,3	0,0	0,0
Запорізька	2463	2,1	1520	2,2	2,8	581,7	0,4
Івано-Франківська	1308	1,1	769	1,1	2,3	0,0	0,0
Київська	1586	1,4	938	1,3	1,4	-	-
Кіровоградська	607	0,5	374	0,5	1,5	0,0	0,0
Луганська	1643	1,4	1005	1,4	3,7	0,0	0,0
Львівська	3864	3,3	2458	3,5	3,7	0,0	0,0
Миколаївська	948	0,8	550	0,8	1,7	0,0	0,0
Одеська	3550	3,0	2190	3,1	3,3	276,9	0,0
Полтавська	1746	1,6	1106	1,6	1,9	-	-
Рівненська	902	0,8	530	0,8	2,1	0,0	0,0
Сумська	1083	0,9	655	0,9	2,4	0,0	0,0
Тернопільська	806	0,7	498	0,7	2,5	0,0	0,0
Харківська	5571	4,8	3326	4,7	3,9	0,0	0,0
Херсонська	738	0,6	467	0,7	2,2	0,0	0,0
Хмельницька	1053	0,9	597	0,8	2,1	0,0	0,0
Черкаська	1286	1,1	762	1,1	2,3	93,1	0,5
Чернівецька	684	0,6	402	0,6	2,8	0,0	0,0
Чернігівська	988	0,8	601	0,8	2,4	0,0	0,0
м. Київ	66992	57,3	40300	57,1	12,8	33919,0	1,3

Джерело: складено автором на основі [3]

страхового ринку дорівнює 105% ВВП [6], у топ-10 країн він більше 25% ВВП, а в більшості країн світу – більше 5%. Таким чином, страхові послуги не відіграють важливої ролі для основного сегменту економічних суб'єктів України та економічної безпеки держави зокрема.

Страховий ринок України не є монополізованим. Це підтверджується нижчим значенням показників частки валових премій страхових компаній у загальній кількості валових премій, ніж ті, що визначають критерій монополізації. Так, у 2015 р. [7] у сегменті страхування життя частка лідера по страхових преміях «Мет лайф» становила 22,17%, що менше 35%, частка топ-трех компаній «Уніка життя» та «ТАС» – 49,82%, що менше 50%, топ-чотирьох компаній «Граве Україна страхування життя» – 61,29%, що менше 70%. Щодо сегменту іншого страхування в 2015 р. частка лідера «Кремінь» становила 10,93%, топ-трех компаній з «АХА-страхуванням» та «Унікою» – 22,69% та топ-чотирьох компаній з «Арсенал страхуванням» – 27,64%. Тож у сегменті іншого страхування є висока конкуренція, а в сегменті страхування життя топ-три компанії межують із монополічним становищем.

Показники концентрації страхового ринку України в 2015 р. для топ-3, топ-10, топ-20, топ-50 та топ-100 страхових компаній представлені Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [8]. Відповідно до них, концентрація на страховому ринку України страхування іншого, ніж страхування життя, відносно велика: 99,9% ринку сегменту займають 200 страхових компаній. Інша ситуація склалась у сегменті страхування життя, де 99% ринку припадає на 20 компаній. Показники індексу конкурентоспроможності Герфіндала-Хіршмана страхової галузі України в 2015 р. [8] були такими: по галузі – 205,07, у сегменті страхування життя – 982,98, у сегменті ризикового страхування – 232,72. Такі показники, які менше 1 000, свідчать про високу конкуренцію на страховому ринку України і наближення до слабкої конкуренції в сегменті страхування життя.

За оцінками експертів [9; 10], у реаліях сучасної української економіки за правильно обраної стратегії страхування повна компенсація витрат на створення страхової компанії займає два-три роки, від шести місяців до року може продовжуватись експертиза пакету документів відповідним державним органом на отримання страхової ліцензії. Тож бар'єр входу на страховий ринок України оцінюється як більш-менш нормальний. Ліквідація страхової компанії [11; 12] триває приблизно півтора року, що є більш-менш нормальним терміном по виходу з ринку.

Якщо проаналізувати сумарний показник капіталізації страхових компаній України, то він становить біля 3% ВВП країни [13–16], що є дуже низьким рівнем і не впливає на фінансову залежність країни від страхового ринку. Це також свідчить про нерозвине-

ність страхового ринку України і наявність великого потенціалу розвитку, хоча деякі автори [17] характеризують страховий ринок України як найбільш розвинений та капіталізований сегмент фінансового сектору економіки.

У 2016 р. [5] на страховому ринку України вели свою діяльність ліцензованих 55 національних страхових та перестрахових брокери, більшість з яких (43 одиниці, або 78%) знаходились у місті Києві, по два – у Львові, Харкові, по одному – у містах обласного значення Одесі, Дніпропетровську, Житомирі, Запоріжжі та чотири – у маленьких містах та селах Київської, Запорізької та Рівненської областей; 13 іноземних страхових та перестрахових брокери з Німеччини (1 брокер), Латвії (4 брокери), Італії (1 брокер), Швейцарії (3 брокери), Литви (1 брокер), Чехії (1 брокер), Австрії (2 брокери). Із 2 269 зареєстрованих фінансових установ у 2016 р. 15% (342 одиниці) було страхових компаній. 64,6% усіх страхових компаній отримали ліцензію в 2004 р., потім щорічно до 2008 р. ліцензію отримувало більше 20 страхових компаній, а з 2009 р. – менше 10. 73% (251 одиниця) страхових компаній зареєстровані в Києві, більше ніж по 10 одиниць – у Харкові, Дніпропетровську, Запоріжжі та Одесі і 12,2% (42 одиниці) страхових компаній мають реєстрацію в 24 містах України. Всього в 2015 р. в Україні здійснювало діяльність 1 495 підрозділи страхових компаній [18]. Серед страхових компаній 49 спеціалізувались на страхуванні життя і 312 – на іншому страхуванні. Така кількість страхових компаній є свідченням ринкового конкурентного середовища страхового ринку України.

Аналіз коливань кількості страхових компаній за 2011–2015 рр. [8] дає змогу констатувати, що страхова галузь є відкритою, проте дуже нестабільною. В останні роки ринок залишають більше 30 компаній щорічно, що пов'язано з анулюванням ліцензій страховикам, банкрутствами і є негативним явищем в оцінці конкурентоспроможності страхового ринку, знижуючи довіру населення до страхового сегменту. Це різниться зі світовими тенденціями, де зменшення кількості страховиків пов'язане з ринковими механізмами зливань і поглинань для переділу страхового ринку.

33,3% валових страхових премій у 2015 р. йшло на перестраховування, з яких 74,5% вихідних обсягів перестраховування ризиків приходилось на національних перестраховиків і 25,5% – на нерезидентів [8]. Українські страхові компанії в перестрахових операціях надають перевагу компаніям із Великобританії (24,5%), Німеччини (18,1%), Швейцарії (10,9%), Польщі (8,5%), Росії (7,2%), США (5,8%), Австрії, Франції, Литви, Ірландії, Чехії.

Показники валових премій [5] показують, що в довгостроковій перспективі валові страхові премії за 10 років подвоїлись з обсягу 12,8 млрд. грн. у 2005 р. до 29,7 млрд. грн. у 2015 р. Такий ріст

забезпечувався завдяки страхуванню фізичних осіб, валові премії від яких зросли в 5,3 рази, у той час коли від страхування юридичних осіб вони виросли на 60%, а від перестрахування – подвоїлись. Така динаміка є слабкою, проте ефективною з точки зору розподілу елементів приросту і характеризує страховий ринок як такий, що нормально розвивається. Короткострокова перспектива за останні три роки показує іншу ситуацію. Хоча в 2015 р. і був приріст на 3,7% у валових преміях, проте він забезпечився тільки за рахунок 24% приросту перестрахування, а реальні доходи від фізичних і юридичних осіб зменшились на 0,3% та 2,1% відповідно. Такі обставини характеризують страховий ринок як депресивний.

Щодо аналізу доступності ринку, то нам не вдалось знайти інформацію про наявність таких фінансових груп в Україні, які б займалися унікальним страхуванням, яке покриває ринок ризику утримання та надлишкових ліній, який функціонує в США. Скоріше за все, це пояснюється невисокою розвиненістю страхового ринку України та відсутністю такого роду попиту на спеціальні страхові послуги, які б виходили за межі законодавчо виділених видів страхування.

Загальний коефіцієнт прибутковості власного капіталу українських страхових компаній у 2015 р. за такими розрахунками, як відношення загального прибутку за вирахуванням податків (чистий прибуток – 5,913 млн. грн.) до вкладеного та надлишкового капіталу (власний капітал – 34,825 млн. грн.) за національними бухгалтерськими стандартами, дорівнює 16%, що є вищим за нормативні 13–15% [13]. Тобто страхова діяльність в Україні є прибутковою та конкурентоспроможною на фоні інших галузей.

На світовій арені імідж України визначається і за такими рейтинговими позиціями, як індекс економічної свободи [19], за яким у 2016 р. Україна посіла 162-ге місце, тим самим належачи до репресованих економік. Дуже низькими складниками цього рейтингу (менше 30 одиниць зі 100) відміти-

лись інвестиційна, фінансова свобода, свобода власності, корупція, урядові витрати. Противагою ним була лише ситуація зі свободою торгівлі та податків зі значеннями більше 75 одиниць. У рейтингу IMD конкурентоспроможності 2016 р. [20] Україна посіла 59-е місце з 61 країни, а у світовому рейтингу конкурентоспроможності WEF [21] – 79-е зі 140. Таким чином, на світовій арені імідж України не сприяє найближчому стрімкому розвитку страхової галузі.

Щодо частки страхових премій у ВВП за сегментами, то в 2015 р. страхові премії сегменту страхування життя дорівнювали 2,18 млрд. грн., а в іншому страхуванні – 27,55 млрд. грн. [13], що, відповідно до розрахунків, становило 0,11% та 1,39% ВВП. У 2005 р. [22] валові премії зі страхування життя дорівнювали 321,3 млн. грн., а іншого страхування 12 532,2 млн. грн., що, відповідно до розрахунків, становило 0,07% та 2,8% ВВП за обсягу ВВП у 441 452 млн. грн. Таким чином, за 10 років значення страхування для економіки країни зменшилось пропорційно часткам валових премій у ВВП країни.

Якщо розглянути щільність страхування як частку валових страхових премій на одиницю вкладеного капіталу в 2015 р., то за розрахунками вона дорівнює 1196 грн. за середньосвітового значення 3 666 дол. США в 2014 р. [5], а якщо як частку премій на одну особу, що за розрахунками дорівнює 693 гривні на одну особу (приблизно 28,8 дол. США) за нормативу 140 дол. США [23]. Таким чином, і за щільністю страхування страхова галузь в Україні є дуже слабо розвинутою і, відповідно, не може позитивно впливати на економіку України та її конкурентоспроможність зокрема.

Висновки. Проаналізувавши всі складові елементи рейтингу конкурентоспроможності України на світовому страховому ринку, можна дійти висновку про дуже низьку конкурентну якість страхового ринку України, хоча в загальному рейтингу світової конкурентоспроможності страхової галузі Україна є доволі конкурентоспроможною.

Список літератури:

1. Войнова Є.І. Рейтинг конкурентоспроможності країн на світовому ринку страхування у 2015 році / Є.І. Войнова // Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». – 2016. – Т. 21. – Вип. 4. – С. 20–26.
2. Структура експорту-імпорту за видами послуг у 2015 році / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/str_eip_kv/str_eip_kv_u/str_eip2015_u.htm.
3. Соціально-економічне становище областей України за січень 2016 року / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm.
4. Валовой внутренний продукт Украины / МИНФИН. – 23.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України / Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-prostan-i-rozvitok.html>.
6. Global Financial Development Database : [electronic resource]. – The World Bank, 2016. – Access mode : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=global-financial-development>.
7. Рейтинг компаний по страхованию за 2015 год // Фориншурер. – 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forinsurer.com/ratings/nonlife/15/12/1>.
8. Підсумки діяльності страхових компаній за 2015 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/sk_%202015.pdf.
9. Страхова компанія // Український бізнес-портал. – 16.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.org.ua/strakhova-kompaniya/>.

10. Як відкрити страхову компанію // Мегаідеї бізнесу. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://megaidei.com/yak_vidkryty_strahovu_kompaniyu.php
11. Демчак Р. Ліквідація страхової компанії. Що треба знати її клієнтам? / Р. Демчак // Politiko. – червень 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politiko.ua/blogpost37298>.
12. Закриття підприємств // а.б.а. бухгалтерський аутсорсинг. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhslugi.com.ua/ua/nashi-poslugi/yuridichni-poslugi/yur-poslugi-dlya-yur-osib/zakrittya-pidpriemstv.html>.
13. Консолідовані звітні дані за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>.
14. Пронько Л.М. Сутність капіталізації, її види та напрями здійснення / Л.М. Пронько // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 2. – С. 84–88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/1875.pdf>.
15. Капіталізація страхового ринку України складає 65 млрд. грн. // УНІАН. – 24.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/stockmarket/932476-kapitalizatsiya-strahovogo-rinku-ukrajini-skladae-65-mlrd-griven.html>.
16. Гриценко К.Г. Метод діагностування рівня капіталізації страхових компаній з використанням теорії нечіткої логіки / К.Г. Гриценко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 2. – С. 241–244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_EK/Hritsenko_003.pdf.
17. Водолазська О.А. Розвиток страхового ринку у контексті ефективності процесу андеррайтингу / О.А. Водолазська // Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – Том 22. – № 1. – С. 90–96.
18. Нацкомфінпослуг оголосила попередні підсумки діяльності небанківського фінансового ринку у 2015 році / Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – 24.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/1275.html>.
19. 2016 The index of economic freedom [electronic resource]. – The Haritage Foundation, 2016. – Access mode : <http://www.heritage.org/index/ranking>.
20. The 2015 IMD World Competitiveness Scoreboard. – IMD, 2016. – Access mode : <http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/scoreboard.pdf>.
21. The Global Competitiveness Report 2014–2015 / Klaus Schwab. – WEF, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
22. World insurance in 2014 : back to life. – SwissRe, 2015. – 48 p. – Access mode : http://media.swissre.com/documents/sigma4_2015_en.pdf.
23. Приказнюк Н. Страхування як фінансування ризиків та інструмент страхового захисту держави / Н. Приказнюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – № 1. – С. 236–247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2014_28_2/zb28_2_20.pdf.